

פרק שני; דף כא

- לז. א. האם ישנה שעה שהחמץ אסור באכילה ומותר בהנאה?
- ב. אלו פעולות אסורות משום איסור הנאה מהחמץ?
- ג. ביעור חמץ כיצד?
- ד. האם מותר למכור חמץ לנכרי קודם הפסח?
- ה. חמץ חרוץ, האם מותר בהנאה בפסח?
- ו. מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה?

א. כבר נאמר לעיל (יא) שחכמים אסרו להנות מן החמץ מתחילת שעה ששית ביום י"ד, ונחלקו התנאים (שם) האם עשו הרחקה לשעה נוספת לאסור באכילה אם לאו; רבי מאיר מתיר לאכול כל חמש, ורבי יהודה אוסר. רבן גמליאל מתיר באכילת תרומה לכהן ואוסר בחולין. ומדייקת הגמרא ממשנתנו כרבן גמליאל. ומכל מקום פסקו לעיל (יג.) הלכה כרבי יהודה, ששעה חמשית אסורה באכילה ומותרת בהנאה.

[לדברי רבי יוסי הגלילי (כה: ועוד. וכן דעת ר"א חסמא – להלן לב.) חמץ מותר בהנאה בפסח. ודעת רבי שמעון, לפי כמה מהראשונים אינו אסור מהתורה בהנאה בכל יום י"ד, ויש אומרים שלדעתו מותר אפילו מדרבנן].

ב. מבואר במשנה שאיסור הנאה מן החמץ כולל האכלה לבהמה חיה ועופות; מכירה לנכרי; הסקת תנור וכירים. ופירשו בגמרא שגם לדעת רבי יהודה שמצות החמץ בשריפה, אין להנות ממנו תוך כדי שריפתו.

א. כתבו פוסקים (ע' הג"א, תשב"ץ ח"ג רצג – עפ"י הירושלמי; או"ח תמח,ו) שאפילו לבעלי חיים של הפקר אין ליתן חמץ. ומרש"י (ה:) משמע לכאורה שמוותר. ע' פני יהושע שם ובשו"ת יב; בית הלוי ח"א כ; או"ש מאכ"א ד, כב.

[יש אומרים שלא אסר הירושלמי אלא בחמץ משום 'לא יאכל' ולא בשאר איסורי הנאה (עפ"י מנחת חינוך יט,ז. וע"ע שפת אמת כג ד"ה שאני; חדושי ר' שמואל לעיל ה: עמ' קכט-קל).]

מהרי"ל (בתשובה קסא) אסר להאכיל בהמת חברו חמץ שאינו שלו. וכן אסר למסור בהמתו לנכרים בפסח, אם ידוע שמאכילים אותה חמץ.

ב. מבואר במשנה ובגמרא שבשעה שהחמץ מותר בהנאה, מאכיל לבהמה חיה ועוף ואינו חושש שמא יצניעוהו ונמצא עובר עליו בבל יראה. וכתבו התוס' שלפני חולדה וכדו' לא יתן מפני שרגילה להטמין בחורים ובסדקים שבבית. ומרש"י משמע לכאורה שאין חילוק בין חולדה לשאר חיות, אך י"ל שאין התר אלא באופן שאין חשש הטמנה, כגון שהיא כפותה או שהוא עומד משגיח וכדו' (עפ"י ראשונים).

וכתבו פוסקים שכשמאכיל לבע"ח צריך לעמוד עליהם להשגיח שלא יצניעו, ויבער את הנשאר (ע' רא"ש וטשו"ע תמג).

ג. עבר ומכר לנכרי – דמיו מותרים (תוס', עפ"י קדושין נו:).

ד. מבואר בגמרא שגם נתינה בחנם בכלל הנאה היא, ואסורה.

וכן אסור להשתכר באיסורי הנאה, כגון הובלה בשכר איסורי הנאה השייכים לנכרי. (בקובץ שעורים (אות צד) הוכיח מדהתוס' שהוא איסור תורה, כיון שנהנה מגרימת הדבר האסור), אבל בדיעבד השכר מותר (עפ"י ע"ז סב).

ונראה שאפילו לעשות פעולות אלו בחנם בשביל הנכרי – אסור, כי זה שהנכרי מחזיק לו טובה בשל כך – נידון כמשתכר מאיסורי הנאה. אך אם אינו מתכוין לכך וגם אי אפשר בענין אחר, יש להתיר (עפ"י תוס' כב: ד"ה ואבר. ומבואר מדבריהם שגם פריקת דבר האסור מעל הבהמה אסורה כדין משתכר, ואפילו בחנם – משום החזקת טובה. ועוד נראה מדבריהם שאסור הדבר מהתורה, שעל כן אפילו אם צעב"ח דאורייתא היה לנו לאסור לפרוק).

היה בידו חמץ של הקדש או של נכרי שלא קבל עליו אחריות – רשאי למוכרו בשעת איסורו, שהרי אין הנאה זו שלו (ריא"ז. וצ"ל שאין הנכרי מחזיק לו טובה בכך או בשאינו מכוין וא"א כנ"ל).

ה. הסקת תנור וכירים, כתבו התוס' (ה.) שהוא איסור דרבנן. אולי י"ל שלא דיברו התוס' אלא בהדלקת הגחלת (ע"ע להלן כז), אבל עד שלא נעשה גחלת אסור מהתורה (וכ"מ מדברי התוס' כב: ד"ה מנין). ויש מפרשים בטעמם משום שהיא הנאה שלא כדרך (ע' פנ"י כו:).

ולדעת המתירים חמץ בהנאה [לרבי שמעון – ביום י"ד, ולריה"ג – אף במועד], מותר להסיק בו תנור וכירים אך דוקא הכל ביחד ולא מעט מעט, שמא יבוא לאכול (עפ"י תוס' כה: ד"ה רבי).

ו. הרמב"ם כתב עונש מלקות רק לאוכל חמץ, אבל הנהנה אינו לוקה מהתורה אלא מכת מרדות (מאכלות אסורות ח, טז. וע' מעש"ש ג, א-ב. [אבל לענין הנאה מע"ז ומעיר הנדחת כתב הרמב"ם (ע"ז פ"ז ופ"ד)

שלוקה. וע' אבי עזרי שם. וכן לענין הנהנה מהקדש – רמב"ם מעילה א, ג. וע' להלן לב-לג]. ויש מהאחרונים אומרים שה"ה נהנה מכלאים וכד' שאין כתוב בהם 'אכילה' (ע' צל"ח להלן ועוד).

ואילו הריא"ז כתב, כל איסורי הנאה שמכרם לנכרי או האכילם לבהמתו – נראה שדרך הנאתו היא ולוקה על כך (וכן משמע בתד"ה כל, ולהלן כד: ד"ה הכל ובחולין קכ. וכ"מ במהר"ם חלאוה כה. וע' גם בהשגות הרמב"ן לספר המצוות שרש ב לענין בשר בחלב. וע' במובא להלן כד לענין נהנה מבשר קודש שנטמא).

וע' משנה למלך הל' יסודי התורה ה; בית הלוי ח"א לב; זכר יצחק ח"א מט-ג; ח"ב כא; אבי עזרי סוף הלכות כלאים; שבט הלוי ח"ה קט.

ולדברי הכל אין עונש 'כרת' לנהנה מן החמץ אלא באוכל (עתוס' ומהר"ם חלאוה, שאפילו לרבי אבהו, אין הנאה בכלל 'כי כל אוכל חמץ ונכרתה').

ג. רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה. וחכמים אומרים: [אף] מפרר וזורר לרוח או מטיל לים.

א. כפי המובא לעיל (יב), נחלקו הראשונים אם רבי יהודה מדבר לאחר שכבר נאסר, אבל קודם לכן השבתתו בכל דבר, או להפך – דוקא קודם זמנו [כלומר בשעה ששית. ויש אומרים אף קודם לכן] בשריפה, אבל אחר כך – בכל דבר.

רש"י והסמ"ג (עשה לט) והתוס' (כו): והרא"ש (פ"ב ג) ור"ח או"ז (כב) פסקו כרבי יהודה. והרמב"ם (ג, יא) ובעל העיטור ורבנו יונה והר"ן ('ורוב הגאונים'. ראשונים) פסקו כחכמים. ונוהגים לכתחילה בשריפה. והמנהג לשורפו אפילו קודם זמנו (עפ"י רמ"א ור"פ או"ח תמה, א).

ב. כתבו התוס' והרא"ש והטור (תמה) שלרבי יהודה אפר החמץ [שנשרף לאחר זמן האיסור] מותר בהנאה, ולחכמים – אסור. ויש אומרים בדעת הרמב"ם שגם לחכמים אפרו מותר. (בקה"י (ג) כתב להוכיח כן גם מדברי הר"ן. ואולם באבני נזר (חומ"מ קיז) פירש דברי הר"ן דוקא בערב הפסח, שאיסורו נובע מחיוב 'תשביתו', אבל בתוך הפסח אפרו אסור).

ומשמע שאין חילוק בין אפר חמץ בפסח או בערב פסח לאחר זמן איסורו, ואף בשעות דרבנן (עפ"י חו"א קטז, יב. ובאבנ"ז צדד לחלק ביניהם כאמור. וע' במובא לעיל ז אודות חמץ נוקשה בערב פסח. פרטים נוספים בקיום 'תשביתו' לדעת חכמים, ולדעת הסוברים חמץ בפסח מותר בהנאה – להלן כה.

ד. מותר למכור חמץ לנכרי קודם הפסח, גם אם ידוע שלא יכלה החמץ מן העולם בפסח, ובית שמאי אוסרים אלא אם כן ידוע שיכלה קודם החמץ. רבי יהודה בן בתירא אוסר למכור כותה וכל מיני כותה שלשים יום קודם הפסח.

א. לפרש"י סובר ריב"ב כבית שמאי, והואיל והכותה קיים זמן רב, אסור למכרו משעה שחלה חובת ביעור. ורבנו תם פירש אפילו כבית הלל, ומשום ששם בעליו על הכותה וסוברים שהוא של הישראל או שמכרו לנכרי בפסח.

יש סוברים [דלא כרש"י] שריב"ב אוסר למכור תוך שלשים יום אפילו כמות מועטת של כותה, אבל כותה מרובה שעתיד להתקיים זמן רב, אסור למכור אפילו קודם שלשים יום (עפ"י מהר"ם חלאוה ורבנו דוד).

ב. חטים מחומצות שאין ניכר חימוצן וכדו', אסור למכור לנכרי אלא בענין שיכלה אותן קודם הפסח, שמא ישראל יקנה ממנו ונמצא עובר עליו (כדהלן מ:).

ה. אמר רבא [וכן דייקו ממשנתנו]: חמץ שחרכו קודם זמנו – מותר בהנאה לאחר זמנו.

א. התוס' וראב"ד ור"ן מפרשים 'חרכו' באופן שנפסל מאכילת כלב, אבל לולא כן אין לו התר

(וכן מובא בשלחן ערוך – תמב, ט). ויש אומרים בדעת רש"י שאין צריך להיפסל מאכילת כלב אלא כל שבטל טעמו ומראיתו די (וכן נקט לפום ריהטא באור שמח (מאכ"א יז). ותמה עליו באבי עזרי (חמץ ה, ב). וכתב שודאי אין חולק על כך שאם נפסל מאכילת אדם אפילו קודם הפסח, אסור. וכן יש להעיר על לשון האחיעזר ח"ג ז, ה).

ב. חרכו קודם זמנו; לדעת הרז"ה הר"ן מהר"ם חלאוה והמאירי, כשם שמותר בהנאה כך הוא מותר באכילה. והרא"ש כתב שבאכילה אסור. וכן נקטו הפוסקים. ואיסור זה מדרבנן הוא (עפ"י רבנו ירוחם ה, ה; ט"ז תמב סק"ח). ודוקא כשאוכלו בכוונה תחילה, שבכך הוא מחשיבו (ע' תרומת הדשן קכט; מגן אברהם תמב סקט"ו; גודע ביהודה תנינא יו"ד נו; חו"א או"ח קטו, ז-ח; אגרות משה יו"ד ח"ב ל). וכתבו אחרונים שחמץ המעורב בסמי מרפא, אין שייכת סברת 'אחשביה' באכילתו (ע' חו"א קטו, ה; אחיעזר ח"ג לג, ה; אגרות משה או"ח ח"ב צב).

ג. חרכו לאחר שכבר נאסר – אסור בהנאה [ומשמע אפילו בשעות דרבנן. חו"א קטו, יב]. יש אומרים דוקא חרכו אבל שרפו הרי זה כאפר שכבר נעשתה מצוותו [לרבי יהודה] ומותר (עפ"י תוס' רבנו פרץ. וע' קובץ ענינים). ואולם הרמב"ם והשו"ע כתבו 'שרפו'. וגם הראב"ד (על הרי"ף) פירש 'חרכו' שעשאו פחמין, ואעפ"כ אמר רבא רק קודם זמנו – ומשמע שהגחלת אסורה בהנאה. ויש לחלק בין גחלת שאסורה מדרבנן ובין אפר הנשרפים שהוא מותר לכתחילה (עתוס' כו: ד"ה בישלה). או אולי נקט רבא כחכמים שביעור חמץ בכל דבר ודינו כ'נקברים' שאפן אסור. ויש מי שצדד שאף לרבי יהודה אפר חמץ אסור בהנאה (עפ"י קה"י יג).

חרכו לאחר זמן איסורו – נשאר הוא באיסור חמץ וחיוב להשביתו מן הדין, שעדיין אינו מושבת (כן משמע בר"ן – ע' אבני נזר חו"מ קיז).

חמץ שנחרך [או נסרח] לאחר זמן איסורו, כשהוא אצל נכרי – מחלוקת אחרונים אם מותר בהנאה אם לאו (ע' בהרבה בספר מאור ישראל. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סב) התיר במקום צער להשתמש במשחה לרפואה, באלכוהול חמץ שנעשה בפסח אצל נכרי).

ד. כמו לענין הנאה מן החמץ, כך לענין השהייתו בפסח; נשרף קודם זמנו – מותר להשהותו. לאחר זמנו – אסור (או"ח תמב, ט. ואפילו אינו ראוי לאכילת כלב, צריך לבערו לגמרי. חו"א יו"ד ס, ט).

ה. אף על פי שחרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו, המנהג לעשות לחמץ מדורה בפני עצמו בחצר, ואין שורפים אותו בכירה (שו"ת מהרש"ל פו, ועוד. ומובא במשנ"ב).

ו. חזקיה אמר: מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה שנאמר לא יאכל חמץ – לא יהא בו התר אכילה. ורבי אבהו אמר: כל מקום שנאמר לא יאכל; לא תאכל; לא תאכלו – אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. [רבי יוסי הגלילי מתיר חמץ בהנאה בפסח (לך). ואילו חכמים דורשים זאת למעט חמץ של נכרי ושל גבוה. כג].

מסקנת הגמרא (כט), שלפי כל הדעות אין חילוק בין חמץ של ישראל לחמץ של נכרי לענין איסור הנאה.

לח. לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי – מה בא הכתוב ללמדנו?

לדברי רבי מאיר, הכתוב הזה כולל התר למכור או ליתן נבלה לגר (תושב) או לנכרי. ומצוה להקדים נתינה דגר למכירה לנכרי, שהרי אנו מצווים להחיות את הגר ולא את הנכרי (לכך נאמר לגר... תתננה ואכלה, או מכר לנכרי). והוצרך לכתוב כל זה כדי להשמיענו שבשאר מקומות שנאמר לא תאכלו [כמו כאן, בנבלה], אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע (לרבי אבהו).